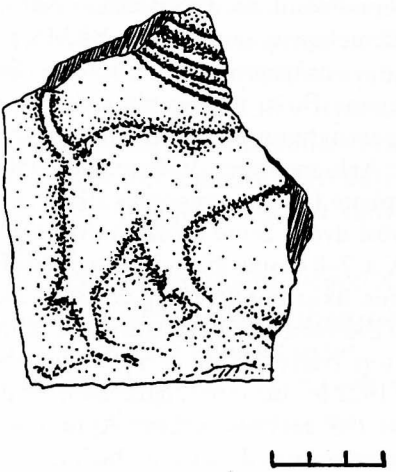

Pav. 56. Vilnius. Trakų g. Nr. 2. Glazūruoto koklio šukė.
Fig. 56. Vilnius. 2 Trakų St. Piece of a glazed tile.

Roma Songailaitė

Tyrinėjimai Biržų senamiestyje 1997 metais

1997 m. tyrinėjimai Biržų senamiestyje vykdyti 6 vietose: Lietuvos Žemės ūkio banko Biržų skyriaus (Kęstučio g. Nr. 10) teritorijoje, Kęstučio g. dujotiekio bei elektros kabelio trasų vietose, banko „Snoras" valiutos keityklų vietose J. Basanavičiaus g., Vytauto g. Nr. 6a, prie tilto per Agluoną Kęstučio g. Dviejose vietose aptikti senamiesčio kultūriniai sluoksniai.

Seniausiame Biržų miesto plane – T. Makowskio graviūroje (apie 1600 m.) pažymėta Agluonos upė su tiltu ir Žemaitijos kelias. Prie šio kelio, Agluonos kairiajame krante, yra pavaizduoti penki pastatai ir prie

jų užrašas „Pradium". Kai kurie iš pastatų ir galėję stovėti dabartinėje banko teritorijoje .

Iki šiol dar nepublikuotame J. Naronskio-Narūnavičiaus 1645 m. Biržų kunigaikštystės žemėlapyje, saugomame BKMS, prie Agluonos ir Žemaitijos kelio taip pat yra pažymėtų pastatų. 1661 m. Teofilio Krełł-Spinowskio sudarytame naujame Biržų miesto plane šis kvartalas nėra pažymėtas. 1704 m. švedų parengtame Biržų apgulties plane pavaizduoti sugriuvę aukšti pastatai už Agluonos upės. Vėlesniame 1808 m. Radvilų žemės valdų ir Biržų miesto plane (planas saugomas BKMS) pastatų nėra pažymėta. Toje vietoje buvusi dvaro žemė (*posznia dvórna*). Biržų palivarko plane, sudarytame XIX a. 7–8 dešimtmečiais (saugomas BKMS, nepublikuotas), dabartinis Žemės ūkio banko sklypas priklausė cerkvei. Po 1863 m. sukilimo grafai Tiškevičiai stačiatikiams skyrė žemės sklypą ir pastatydino cerkvę. Toje vietoje pažymėta tik cerkvė. Kitų pastatų nėra. Po Pirmojo pasaulinio karo, 1922 m., buvo parengtas naujas miesto generalinis planas. Jame pažymėtas (už cerkvės, arčiau Agluonos kranto) stačiakampis pastatas. Šioje vietoje, pasak senų biržiečių, iki banko statybos gyvenę Astrauskai.

Seni biržiečiai pasakoja, kad, statant M. Songailos suprojektuotą banką, rasta rūsių. Jų niekas netyrinėjo, tik užpylė žemėmis. Ant vieno iš rūsių buvo pastatytas banko garažas. Iki 1994 m. šis kvartalas nepateko į Biržų senamiesčio teritoriją, todėl archeologai čia netyrinėjo.

Lietuvos Žemės ūkio banko Biržų skyriaus teritorijoje (Kęstučio g. 10) buvo atlikti tyrinėjimai kasamų inžinerinių tinklų vietose. Bendras plotas apie 150 m^2, 5 šurfai dar buvo iškasti banko sode. 1991 m. žvalgomųjų tyrinėjimų metu (vad. L. Dzikas) prieš banką esančioje mašinų stovėjimo aikštelėje aptikta XVI a. keramikos.

1997 m. BKMS tyrinėjimų metu buvo rasta pastato sienų pamatų, rūsių skliautų fragmentų. Pastato plotis R–V kryptimi 6 m. Rastos 2 išorinės sienos – 8,6 m ilgio R siena, jos tęsinys ėjo į Š, ir 3,8 m ilgio V siena, kurios tęsinys yra po dabartiniu garažu. Pastatas orientuotas P–Š kryptimi. Stačiakampio formos pastate rastos 2 patalpos. Vienos ilgis 2 m, plotis 4 m, kitos ilgis 4,5 m. Šioje patalpoje anksčiau buvo pakloti vamzdžiai. P sienoje rastos 2 langų nišos, trečioji apardyta niša galėjo būti prie PR kampo. Patalpoje

būta gana daug sudegusio medžio – gal grindų liekanų. Tarp griuvenų rasta puodyninių, plokščiųjų žaliai glazūruotų ir neglazūruotų koklių fragmentų. Vyraujantis ornamentas – du grifai laiko skydą, kuriame pavaizduotas Radvilų herbas, viršutiniuose kampuose raidės C ir R. Tokio tipo koklių buvo rasta Biržų tvirtovėje, kasant pirmosios pilies (1589–1625) fragmentus. Rastos 2 monetos – 1646 m. Kristinos Rygos šilingai.

Gana įdomūs pirmąkart Biržuose rasti stiklinių keturkampės formos butelių fragmentai su išlikusiais ant kaklelių alaviniais užsukimais ir kamšteliais su sriegėmis. Jų paviršiuje išlikęs net sunykęs herbas su inicialais, galbūt Radvilų erelis.

Radiniai ir istoriniai šaltiniai pamatus įgalina datuoti XVI a. pabaiga–XVII a. pirmąja puse. Tai bus kunigaikščių Radvilų dvaro pastatas. Pastatas galėjo būti sugriautas apie 1655 m. Vėliau neatstatytas.

Iškasus į Š nuo rastų banko sode pamatų 5 šurfus, ištisinio kultūrinio sluoksnio neaptikta. Rastos į dumblą suverstos griuvenos: plytų duženos, koklių šukės.

Dalis dujotiekio trasų buvo kasama Agluonos dešiniajame krante, saugomo senamiesčio kultūrinio sluoksnio teritorijoje. Ši teritorija saugoma paskelbta tik 1994 m., todėl praktiškai netirta. Dabartinė Kęstučio g. – tai jau XVII a. susiformavęs Žemaitijos kelias, pavaizduotas senuose planuose ir žemėlapiuose. Kaip gatvė, ji susiformavo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, išpardavus buvusį Tiškevičių dvarą ir žemę paskirsčius sklypais. Tada ir apstatyti kvartalai prie Kęstučio g. (tuomet – Pasvalio g.), o ši miesto dalis pavadinta Naujamiesčiu. Palei kelią pavieniai namai sovėję nuo seno. Šioje miesto dalyje yra visos miesto kapinės (išskyrus žydų), po 1863 m. sukilimo buvo pastatyta pravoslavų cerkvė. 1932 m. senojo miesto plotas buvo 117 ha, o naujojo – 291 ha. Pasvalio g. (dabartinė Kęstučio g.) buvo 1920 m ilgio, išgrįsta 1340 m, šaligatviai cementiniai. Namai buvę mediniai, dauguma išliko iki šių dienų.

1997 m. gegužės mėn., Kęstučio g., dujotiekio (200 m) ir elektros kabelių (400 m) trasų vietose žvalgomųjų tyrinėjimų metu, nustatyta, kad dujotiekio trasoje prie Nežinybinės apsaugos poskyrio (24–29 m) rasti

XIX a. pab.–XX a. pr. statyto pastato pamatai. Po pamatais buvo perkastas ankstesnis XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis. Rastas žvyras su upės sąnašomis rodo, kad Agluona šią vietą užliedavo.

Elektros kabelių trasoje prie cerkvės rasta buvusi šventoriaus tvora, abipus jos – griuvenos: čerpės, smulkios plytų duženos, koklių augaliniu ornamentu, datuojamų XVII a., fragmentai. Šios griuvenos gali būti iš kažkurio netoliese stovėjusio pastato, nes už keleto metrų, banko teritorijoje, rasti XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios pastato pamatai su sienų skliautais. T. Makowskio graviūroje apie šią vietą yra pažymėtų pastatų.

3 m nuo cerkvės P fasado (R flygelio) rastos 2 2,2 m ilgio ir 1,2 m pločio kriptos, viena jų apniokota dar pokario metais, kita neliesta. Žmonių pasakojimu, prieš karą čia buvusios pravoslavų kapinės, stovėję kryžiai. Pokario metais uždarius cerkvę, kryžiai ir šventoriaus tvora nugriauti.

1997 m. rugsėjo mėn. Biržuose, J. Basanavičiaus g. Nr. 2a, pradėta banko „Snoras" valiutos keityklos pastato statyba. Žvalgomieji tyrinėjimai buvo vykdomi ryšių ir elektros kabelių trasose (18,5 m^2) ir pastato vietoje (41,25 m^2), plote, kuris jau XVII a. buvo apstatytas.

1600 m. T. Makowskio Biržų miesto graviūroje matomi šiame sklype stovėję net du pastatai, galais į gatvę.

Dabartinė J. Basanavičiaus g. anksčiau buvo vadinama Papilio g. XIX a. miestui plečiantis už Apaščios upės, išaugo vadinamoji *Nadmostowa* gatvė prie Apaščios tilto. XIX a. pabaigoje Papilio gatvės pavadinimas pakeistas į Tilto gatvę. Vėliau gatvė nuo Vytauto g. Parovėjos link buvo pavadinta J. Basanavičiaus vardu.

Banko „Snoras" valiutos keityklos statybos vietoje rasta skirtingų laikotarpių pastatų liekanų. 2,45 m gylyje nuo žemės paviršiaus rastas apdegęs rąstas, kurio vienas nutašytas galas byloja čia buvus medinį pastatą (jo dalis tęsėsi į P po kultūros namų tvora). Radiniai leistų daryti prielaidą, kad pastatas statytas iki 1666 m. gaisro. Kultūrinis sluoksnis V dalyje yra 2 m gylyje, jame rasti kokliai skiriami Liudvikos Karolinos laikotarpiui. Tai leistų daryti prielaidą, kad kitas pastatas statytas jau XVII a. antrojoje pusėje.

0,6 m gylyje išryškėjo suverstos koklinės krosnies liekanos. Koklių su raiteliu ant žirgo ir raidėmis K bei M kampuose iki šiol Biržuose nebuvo

rasta. 0,7 m gylyje ant krosnies liekanų buvo patalpos kampas, surėstas iš rąstų. Patalpoje, 1,1 m gylyje, aptikta daug keramikos šukių, sukritusių ant akmenų. Akmenys sudėti ratu viena eile. Juos nuėmus, atsidengė 1,35 m storio kultūrinis sluoksnis su šukėmis, degėsiais, o po juo – jau minėtas apdegęs rąstas.

0,6 m gylyje aptikta 4 m ilgio akmenų eilė. Tai galėjo būti medinio pastato pamato fragmentas.

Roma Songailaitė

Survey in the Old Town of Biržai, in 1997

In 1997 BMES carried out a number of excavations on 6 sites of the Old Town of Biržai On 2 sites the team observed habitation zones of the Old Town, numerous items from late 16th–17th centuries: pottery, tiles and fragments of glass.

Raimondas Sprainaitis

Žvalgomieji tyrinėjimai Klaipėdos senamiestyje

1997 m. MLIM vykdė žvalgomuosius tyrinėjimus sklype Naujojo Uosto g. Nr. 16, kur projektuojama pinigų saugykla ir administracijos pastatas. Sklypas yra Vitės priemiesčio R dalyje. Iškastos 7 perkasos ir šurfas, kurių bendras plotas viršijo 130 m^2. Perkasos buvo orientuotos išilgai sklypo, lygiagrečiai su Naujojo Uosto gatve, t. y. ŠR–PV kryptimi. Jų ilgis per 50 m. Taip buvo padarytas išilginis pjūvis per kelis sklypus (jų teritorijoje stovi buvęs vaikų darželis).

Žvalgymų metu perkasose Nr. 1, 2 ir 3 atidengti lauko riedulių ir plytų pamatų fragmentai, būdingi XVIII–XIX a. Apatinėje kultūrinio sluoksnio dalyje, 1–1,3 m gylyje, gausu XVIII ar net XVII a. radinių. Dėl gana fragmentiškų tyrimų sunku konkrečiau kalbėti apie šio sklypo pirmines statybas ir jų raidą.